

ANTROPONIMIE ȘI ETNIE ÎN TRANSILVANIA MEDIEVALĂ (EPOCA ANGEVINĂ)¹

Adinel Dincă*

Nomen atque omen quantivis iam est preti

Titus Maccius Plautus (ca. 254 – 184 a. Chr.)
„Persa”, 625, IV.iv / Toxilus

Abstract: *The present study aims to determine and circumscribe the main research directions to be followed in the study of proper names of the Romanian and Saxon settlers before 1400 in Transylvania, with a special regard on isolating the specific anthroponomical elements, the analysis criteria and the limits of such an approach. Current studies dedicated to the Saxon and Romanian anthroponomical funds have been focused on the family names of higher class individuals, especially members of the clergy; the analysis of names was based without exception on case studies or "monographs" of some particular anthroponyms or assessments made with respect to practices that determine the denomination within a family, or was intended to provide additional evidence to a specific historical argument. The author takes a new look on medieval documents containing Saxon and Romanian names in Transylvania, formulating a number of considerations and explanations on the structure of Transylvanian names in the XIVth century (single or double), the sequence of names in the family, the relationship between names and social structure or area of practice and anthroponomical geography. Such a renewed view of the anthroponomical Transylvanian theme arises a number of issues that either require review and nuance, or a more intense step on investigating the factors of influence that have shaped the anthroponomical identity of medieval Transylvanians.*

Keywords: Medieval Transylvania, Anthroponomy, Ethnicity.

Cercetările de factură antroponimică au constituit o direcție respectată, dar marginală în ansamblul disciplinelor medievistice, încercarea de înțelegere a modului în care oamenii evului mediu atribuiau nume propriilor copii, regulile care trebuiau urmate în acest sens, fondul de nume existent într-un context dat fiind chestiuni asumate și tratate cu predilecție din perspectivă lingvistică. În ultimele patru decenii istoricii au început să manifeste un interes crescând față de studiul critic al numelor de

* Cercetător științific III dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, e-mail: adinel.dinca@gmail.com

¹ Cercetarea de față face parte dintr-un proiect științific finanțat de CNCIS prin Programul PN II – Idei, cod proiect 2348 (2009-2011), intitulat *Antroponimia în Transilvania medievală, evaluare statistică, evoluție, semnificații*.

persoane în decursul evului mediu², identificând potențialul deosebit al acestui câmp de cercetare³. Abordărilor anterioare, care privilegiau identificarea apartenenței dialectale a numelor, a etimologiilor acestora sau a repertoriilor pe criterii lingvistice, li se asociază o perspectivă interdisciplinară care debutează în anii șaizeci ai secolului trecut și care își canalizează energia pentru a problematiza și pentru a oferi noi răspunsuri referitoare la corecta datare a momentelor de cezură în evoluția sistemelor de nume – între antichitate (sistemul tri-nominal), evul mediu timpuriu (sistemul mono-nominal), spre sistemul bivalent, nume-prenume, utilizat astăzi începând din veacul al XII-lea; nu au fost omise nici situațiile care s-au abătut de la acest traseu – transformările suferite de fondul antroponimic, inserarea analizei numelor în contextul social, legal, cultural și politic în care fenomenele rememorate și-au găsit exprimarea⁴.

Până în ultimul deceniu al secolului XX studiul antroponimelor medievale în Occidentul european s-a afirmat ca o mișcare vibrantă, inovativă și extrem de productivă în mediavistica actuală⁵. Textele produse – deopotrivă la nivel macro- (analiza masei de nume într-un context dat), cât și micro-analitic (interogarea surselor ilustrative pentru un spațiu/timp/cadru social restrâns) – sunt coplesitoare, prin număr și varietate. Pot fi însă surprinse (cu riscul cert al omisiunii) o serie de tendințe în alegerea și abordarea temelor. Subliniind că publicațiile reflectă interesul predilect fie pentru epoca medievală timpurie⁶, o epocă a etnogenezei care a succedat disoluției Imperiului Roman, fie pentru secolele XI-XIII, un segment cronologic generos din punctul de vedere al transformărilor operate în ceea ce privește sistemul antroponimic, atenția autorilor s-a concentrat în jurul numelor aristocratice (evident, mai bine redată de izvoare!), s-a aplecat asupra condițiilor social-culturale care au determinat impunerea sistemului „nume-prenume”, s-a preocupat de metamorfoza tezaurului antroponimic și tranziția (într-un context definit cultural și juridic

² Elda Morlicchio, *Namenforschung ohne Geschichtswissenschaften? Nein, danke!*, în Dieter Kremer (ed.), *Onomastik, Bd. 6, Namenforschung und Geschichtswissenschaften, Literarische Onomastik, Namenrecht, Ausgewählte Beiträge* (infra: *Onomastik 6*), Tübingen 2002, p. 149-154.

³ George T. Beech, Monique Bourin, Pascal Chareille, *Personal Names Studies of Medieval Europe, Social Identity and Familial Structures* (infra: *Personal Names Studies of Medieval Europe*), Michigan, 2002, p. IX-XXVI.

⁴ *Ibidem*; Michael Mitterauer, *Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte*, (Mitterauer, *Ahnen und Heilige*), München, 1993; Stephen Wilson, *The Means Of Naming A Social History*, London, 1998, p. 63-181.

⁵ Ernst Eichler, *Entwicklung der Namenforschung*, în Ernst Eichler et alii (editori), *Namenforschung. Name Studies. Les Noms Propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik* (infra: Eichler, *Namenforschung*), Berlin – New York, 1995, p. 1-7.

⁶ Dieter Guenich, Wolfgang Haubrichs, Jörg Jarnut (edd.), *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personenamen*, Berlin-New-York, 1997; Dieter Guenich, Wolfgang Haubrichs, Jörg Jarnut (edd.), *Person und Name. Methodische Probleme bei der Erstellung eines Personennamenbuchs des Frühmittelalters*, Berlin, New-York, 2002; Dieter Guenich, Ingo Runde (edd.), *Name und Gesellschaft im Frühmittelalter. Personennamen als Indikatoren für sprachliche, ethnische, soziale und kulturelle Gruppenzugehörigkeiten ihrer Träger*, Hildesheim, 2006; Walter Kettemann, *Name, Person, Gruppe. Potential und Entwicklungsmöglichkeiten der Freiburg-Duisburger Datenbank mittelalterlicher Personennamen (DMP) für künftige Forschungsvorhaben*, „Concilium medii aevi”, 11, 2008, p. 123-150.

de *Christianitas*) către un patrimoniu antroponimic restrâns, dar extrem de popular⁷. O soluție metodologică des utilizată, mai ales pentru acele cercetări care vizau valorificarea unor surse ample sau care aveau în vedere perioade sau arii geografice extinse, a fost analiza statistică. Un alt element demn de a fi subliniat este intersectarea tot mai frecventă a studiilor de antroponimie cu istoria familiei; s-a atras atenția în mai multe rânduri că triumful sistemului bivalent, nume-prenume, are loc în contextul realinierii solidarității de rudenie, în contextul concepției creștine privind autoritatea paternă în cadrul familiei legal constituite. Cunoașterea practicilor succesoriale sau investigațiile de natură genealogică și prosopografică sunt prin urmare intim legate de obiceiurile elitei de desemnare a numelor propriilor moștenitori: reutilizarea unor nume în cadrul familiei (de exemplu, moștenitorul prezumtiv poartă numele bunicului ori adoptă numele unei figuri marcante, politice sau religioase, dintr-o regiune dată etc.). Cu rezultate remarcabile a fost răsplătită și atenția acordată studierii numelor feminine⁸, un fenomen prea puțin dezbătut anterior.

Există însă și o serie de aspecte care fie solicită revizuire și nuanțări, fie reclamă o exploatare mai intensă. Se are în vedere astfel pericolul presupus de o viziune uniformă în ceea ce privește practicile de acordare a numelui în întreg arealul aflat în evul mediu sub obediența Bisericii Romane, diferențele de gen, statut social sau generație fiind substanționale – cu atât mai mult cu cât este vorba de medii mai puțin studiate, precum cel urban, respectiv rural, în secolele târzii ale evului mediu⁹. Calea pe care încearcă să se înscrie și studierea numelor de persoane din Transilvania medievală, interesată predilect de reconstituirea evoluției fenomenelor istorice și doar marginal de consecințele prefacerilor antroponimice asupra istoriei limbii, vizează nu doar recenzarea fondului onomastic transmis de izvoare și prelucrarea acestuia cu metode statistice, ci și o analiză interpretativă complexă, structurată pe câteva direcții majore: identificarea procedurii de bază în desemnarea numelor și a momentului de tranziție de la sistemul cu un nume la cel bivalent (i.e. apariția numelui de familie), circumscrierea patrimoniului antroponimic în funcție de considerente sociale, ocupaționale și etnice, semnificațiile particulare și evoluția fondului antroponimic românesc în Transilvania medievală.

Evidenta relație dintre numele de persoane și identitatea etnică a purtătorilor numelor s-a bucurat de un loc privilegiat în cadrul cercetărilor de factură istorico-onomastică, evul mediu timpuriu, o epocă a decantării unor noi popoare și unor arii politice, fiind un câmp de cercetare generos. Spre deosebire de aceste antroponime

⁷ *Personal Names Studies of Medieval Europe*, p. IX-XVI.

⁸ Monique Bourin et Pascal Chareille, *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*. Tome II – 2. *Persistances du nom unique. Méthodes statistiques pour l'anthroponymie. Désignation et anthroponymie des femmes*, Tours 1992; Joseph Morsel, *Personal Naming and Representations of Feminine Identity in Franconia in the Later Middle Ages*, în *Personal Names Studies of Medieval Europe*, p. 157-180.

⁹ Michael Mitterauer, *Mittelalterliche Grundlagen aktueller Namensprobleme*, în Reinhard Härtel (ed.), *Personennamen und Identität. Namengebung und Namengebrauch als Anzeiger individueller Bestimmung und gruppenbezogener Zuordnung* (infra: *Personennamen und Identität*), Akten der Akademie Friesach 'Stadt und Kultur im Mittelalter', Friesach (Kärnten), 25. bis 29. September 1995 p. 17-28.

medieval-timpurii (îndeosebi germanice), în cazul cărora s-a demonstrat o pregnantă individualitate de natură etnică¹⁰, amprenta identitară a numelor din evul mediu, după „revoluția antroponimică” din veacurile XII-XIII, este mult diminuată. Fapt amintit anterior, sub presiunea bisericii, ca urmare a unor prefaceri de ordin liturgic, în evul mediu matur are loc o drastică diminuare a tezaurului de nume de persoane, particularitățile antroponomastice regionale (și etnice) fiind substituie de un fond de nume sancționat de biserică: nume de sfinți, nume teofore, nume de figuri-model din tradiția biblică sau din istoria politică medievală, însă și acestea din urmă fiind trecute printr-un „filtru” religios. Iau naștere prin urmare așa-numitele „nume de calendar”, care domină fondul antroponimic european din evul mediu matur și cărora cu greu le pot fi asociate atribute etnic-identitare. Astfel de elemente pot, cel mult, pune în lumină aspecte de antropologie culturală. Transpusă în contextul particular al Transilvaniei medievale, chestiunea studierii dimensiunii etnice a fondului de nume aflat în circulație pe cuprinsul voievodatului în veacul al XIV-lea presupune o dificilă analiză, într-o manieră interdisciplinară, printr-un filtru critic istorico-lingvistic, a informațiilor oferite de izvoare: identificarea explicită a apartenenței etnice a purtătorilor numelor, influența limbii de redactare a izvoarelor asupra fidelității transpunerii numelor etc. Veacul al XIV-lea, epoca angevină din istoria Ungariei medievale, prezintă o serie de particularități și din punctul de vedere al evoluției antroponimice. Mult mai bine cercetată din acest punct de vedere, epoca arpadiană¹¹ este martora transformărilor antroponimice descrise mai sus: adoptarea și generalizarea unui fond de nume creștin, care elimină treptat alte elemente¹². Mult mai bogatul material documentar din secolul al XIV-lea a intrat doar marginal în atenția studiilor de factură antroponimică, în ciuda unor perspective încurajatoare de cercetare¹³, stabilirea etnicității fiind una dintre problemele des întâlnite, care însă nu poate fi soluționată (precum se sugerase) doar prin simple asocieri de natură geografică¹⁴. Interesant este faptul că din secolul al XV-lea ne parvin – pe fondul unei diversificări a surselor scrise transmise, dar și în condițiile unor evoluții social-cultural-politice – informații explicite mult mai solide

¹⁰ A se vedea, de exemplu, Dieter Geuenich, Wolfgang Haubrichs, Jörg Jarnut (edd.), *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, Berlin, New York, 1997; Dieter Geuenich, Ingo Runde (edd.), *Name und Gesellschaft im Frühmittelalter. Personennamen als Indikatoren für sprachliche, ethnische, soziale und kulturelle Gruppenzugehörigkeiten ihrer Träger*, Hildesheim, 2006.

¹¹ Katalin Fehértói, *Árpád-kori személynévtár (1000–1301). Onomasticon Hungaricum, Nomina propria personarum aetatis Arpadianae (1000–1301)*, Budapest, 2004. O trecere în revistă a cercetării istorico-onomastice din Ungaria, cu menționarea selectivă a celor mai seamă realizări, László Vincze, *Namenforschung in Ungarn*, în Eichler, *Namenforschung*, p. 243-250. Vezi și Mariann Slíz, *Az Anjou-kori személynévek kutatásának kérdései* (infra: Slíz, *Az Anjou-kori*), „Névtani Értesítő”, 28, 2006, p. 171–180.

¹² Șerban Turcuș, *Biserica romană și reglementarea impunerii numelui în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*, „Studia Universitatis Babeș Bolyai. Theologia Catholica”, LIV, 4, 2009, p. 108-126.

¹³ Slíz, *Az Anjou-kori*, p. 172.

¹⁴ Slíz, *Az Anjou-kori*, p. 176sq.

referitor la etnia unor purtători de nume: este suficient să fie amintite *Registrum Hungarorum de civitate Cluswar* (1453), registrul de socoteli al Bistriței (1461/1462) ori registrul de *quingagesima* din regiunea de nord a voievodatului (1461) (cărora li se adaugă și alte surse similare)¹⁵. Prin urmare, veacul angevin poate fi interpretat din punctul de vedere al evoluției antroponimiei din Transilvania drept un moment de legătură dintre alinierea la practica europeană de impunere a numelui, patronată de Biserică, și afirmarea unei conștiințe etnice care are loc de-a lungul secolului al XV-lea pe fondul unor complexe prefaceri religioase, culturale și politice. Și totuși, în decursul veacului al XIV-lea, din ansamblul fondului de nume transilvănean – unul congruent, deși într-un ritm întârziat, cu dinamica din Europa occidentală – se disting două componente cu o evidentă coloratură etnică: cea românească, respectiv cea germană.

Obiectivul punctual al textului de față este desigur unul circumscris cadrelor editoriale, o analiză completă și complexă a întregului peisaj antroponimic asociat elementului etnic românesc medieval, din Transilvania, Banat, Părțile Vestice și Maramureș, respectiv a celui german din Ardeal fiind destinată unui demers mult mai cuprinzător, care va fi finalizat și publicat în curând¹⁶. Prin urmare, acum vor fi enunțate principalele trasee pe care le va urma studiarea fondului de nume proprii purtate de români și de coloniștii sași înainte de 1400, îndeosebi izolarea elementelor antroponimice, criteriile de analiză a acestora și limitele unui astfel de demers. O ultimă precizare preliminară: dacă o parte din fondul antroponimic specific populației germane din Transilvania medievală poate fi într-adevăr numit german, în textul de față se va recurge voluntar la termenul de „numele românilor”, nu la cel de „nume românești”, utilizat adesea fără discernământ în literatură.

Studiile umanistice săsești din Transilvania au o certă tradiție de cercetare a antroponimiei istorice, preocupându-se însă predilect de numele de familie¹⁷ și fără a acorda o atenție specială evului mediu, dintr-o perspectivă actuală, potrivit noilor direcții afirmate pe plan internațional¹⁸.

Evoluția fondului de nume și a structurii antroponimice în cadrul populației germane din Transilvania poate fi conturată prin câteva exemple, posibil a fi privite drept

¹⁵ Adinel Dincă, *Names in Medieval Transylvania: Introductory Considerations Regarding the Historical Sources* (infra: Dincă, *Names*), „Transylvanian Review”, XVIII, 2009, 4, p. 82-89, în special p. 85 cu trimiteri la edițiile și comentariile acestor surse istorice.

¹⁶ Proiectul menționat anterior va fi încheiat, conform angajamentelor, printr-o amplă lucrare de sinteză menită să pună în valoare toate implicațiile legate de evoluția patrimoniului antroponimic transilvan în secolele XI-XIV.

¹⁷ Gustav Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, 34, 1907, p. 5-153; Fritz Keintzel-Schön, *Die siebenbürgisch-sächsischen Familiennamen*, Köln-Wien, 1976; Albert Klein d. Ä., *Kurzformen bei siebenbürgischen Familiennamen*, „Siebenbürgische Familienforschung”, 24, 2007, p. 69-70.

¹⁸ Dincolo de lucrările generale, în parte amintite și aici, interesantă este sinteza făcută de specialistă în dialectologie Maria Hornung, *Namen in Sprachinseln: Deutsch*, în Eichler, *Namenforschung*, p. 1032-1038, cu privire la onomastica germană din afara arealului lingvistic german.

simptomatice pentru secolul al XIV-lea¹⁹. Ilustrările selectate surprind în special (nu exclusiv însă), în mod voit, antroponimia clerului din teritoriilor locuite de coloniști, deoarece corpul sacerdotal reprezintă un eșantion pe de o parte mai bine portretizat în surse, pe de altă parte deopotrivă sensibil la practicile bisericii de impunere a numelui, dar și în asimilarea modei onomastice. Un prim exemplu se referă la procesul purtat între capitlul catedral al Bisericii Transilvaniei și șapte capitluri săsești (Sebeș, Șpring, Coșdu, Saschiz, Târnava Mare, Târnava Mică și Criș) în prima jumătate a anului 1309²⁰, al doilea se bazează pe fascinantul „dosar”, care conține sute de nume de pe tot cuprinsul teritoriului transilvan, redactat de colecții papali Iacob și Raymond între 1331-1337²¹, al treilea redă o lista comemorativă a parohilor răposați, membri ai confraternității capitlului din Sibiu (1394)²², iar cel din urmă exemplu evocat privește alegerea plebanului din Slimnic, la sfârșitul secolului al XIV-lea²³.

Cel dintâi exemplu enumeră (în formă latinizată) și în mai multe rânduri numele unor preoți parohi din capitlurile sus-menționate: alături de Andrei, Bartolomeu, Cristian, Daniel, Gheorghe/George, Ioan (8 plebani poartă acest nume), Iacob, Mauritius, Mihail, Nicolae (de asemenea de 8 ori, căroră li se adaugă alte câteva mențiuni ale unor laici cu acest nume), Paul, Petru și Simon, nume din patrimoniul creștin consacrat, ni se transmite și un remarcabil registru antroponimic de factură germană, Arnold, Berthold (cu mai multe mențiuni), Gerard, Giselbert, Godescalc/Gotscalc, Gombolin/Gobolin/Goblin, Gundlin/Gundolin, Hermann, Konrad (de mai multe ori), Reiner, Sigfried, Theoderich, Ulrich, Walther, Wilhelm (în forma *Alhelmus*) și desigur Heinrich²⁴, nume purtat de 9 parohi. Bogăția fondului antroponimic german se poate constata cu ușurință și prin intermediul celui de-al doilea exemplu, registrul de impozite papale din deceniul al patrulea al aceluiași secol. Izvorul consemnează un volum impresionant de clerici (peste 1600, din patru dieceze), căruia îi corespunde un fond de nume remarcabil: 120 de antroponime, cea mai importantă

¹⁹ Desigur, în secolul al XIII-lea își au începutul multe dintre fenomenele atinse mai jos; problematica acestui veac face obiectul unei cercetări distincte.

²⁰ Franz Zimmermann, Carl Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (infra: *UB*), I (1191–1342), Hermannstadt, nr. 314 (*plebani de septem capitulis de Scebus videlicet, de Sprink, de Kozd, de Kyzd, de maiori et minori Kukullu et de Crissh*). Vezi tot acolo și nr. 315, 317, 318.

²¹ *Documente privind Istoria României (DIR)*, veac XIV, vol. I, p. 256-270; *DIR*, veac XIV, vol. III, p. 16-23; *DIR*, veac XIV, vol. III, p. 41-253 (traduceri românești; cu referințe la ediții în limba originalului). vezi și Ernst Wagner, *Die Päpstlichen Steuerlisten 1332-37*, „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 11, 1, 1968, p. 37-52.

²² Biblioteca Brukenthal, Ms. 665 (*Liber specialis missarum*) (Ms. 665), vezi Gustav Seivert, *Die Bruderschaft des heiligen Leichnams in Hermannstadt*, „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, X, 1872, 3, p. 314-360; recent Lidia Gross, *Confreriile medievale în Transilvania (sec. XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, 2004, p. 149 sqq.

²³ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, fond Colecția Brukenthal: R. S. nr. 571, editat în *UB III*, nr. 1324, p. 84-95, lista cu numele electorilor, p. 93sqq.

²⁴ Wilfried Seibicke, *Historisches Deutsches Vornamenbuch* (infra: Seibicke, *Vornamenbuch*), vol. 2, Berlin-New York 1998, p. ; voce „Heinrich” p. 324-327; voce „Konrad” p. 700-703.

componentă a acestui *corpus* fiind de departe cea germană²⁵, din nou cu Heinrich în fruntea listei, urmat de Konrad, Hermann și Tylmann²⁶. O cu totul altă imagine ne oferă parcurgerea listei comemorative a membrilor confreriei capitlului din Sibiu (care conține și nume din prima jumătate a secolului al XIV-lea)²⁷, și anume: fondul antroponimic (preponderent creștin-latin) este dominat autoritar de numele Nicolae și Ioan (bine reprezentate de asemenea Cristian, Mathias, Mihail, Petru, Toma), în timp ce *corpus*-ul de nume germane, deși diversificat (Arnold, Alard, Gobelin, Gotfried, Helwig, Hermann, Ludwig, Otto, Oswald, Reynold, Walbrunnus, Werner), indică doar excepții într-un peisaj antroponimic creștin uniform. Numele (princiare) dominante de la începutul veacului se regăsesc prea puțin (Konrad) ori deloc (Heinrich). În contextul unei disputate desemnări a unui nou paroh de Slimnic, în anul 1394, are loc audierea unui lung șir de martori-enoriași (*parochiani*). 115 persoane din comunitate (*ex universitate*) sunt enumerate în două liste succesive în funcție de candidatul preferat, Mihail sau Cristian. Acest document excepțional constituie o adevărată radiografie a fondului de nume cultivat în rândul populației germane din Transilvania, un text care va beneficia de o analiză distinctă. Pe moment sunt suficiente următoarele observații: generalizarea numelui dublu (de ex.: Cristel Carnifex, Gurge Lederer, Hannes Snyder etc.²⁸), în sensul unei evoluții în direcția sistemului nume-prenume²⁹, diferențele și asemănările dintre antroponimia clericală și numele laicilor și, legat de aceste deosebiri, tendința de „reinterpretare” în sens german a întregului patrimoniu de nume, indiferent de originea acestuia (Andreas – *Andris/Endris*; Christianus – *Cristel*; Georgius – *Gurge*; Johannes – *Hanns*, totodată și *Henning*³⁰; Laurentius – *Lourencz*; Nicolaus – *Claws*³¹; Michael – *Michil*; Petrus – *Peter* etc.). Asemeni listei contemporane cu numele clericilor din confreria sibiană, ies în evidență prin frecvență, de departe, Ioan și Nicolae, urmați de Cristian, Petru, Bartolomeu, Gheorghe, Heinrich (în forma *Hennynk*), Mihail, antroponime purtate de aproximativ 90 de indivizi. Doar câteva mențiuni au Alard, Andrei, Conrad, Laurențiu, Simon, Ștefan. Prin urmare, deși cu o anumită întârziere, în cazul populației germane din Transilvania pot fi constatate

²⁵ Mihai Florin Hasan, *Antroponimia clerului din registrul de dijme pontificale pe șase ani [1332-1337] cu referire la Transilvania* (infra: Hasan, *Antroponimia*), „Acta Musei Napocensis. Historica”, 47, II, p. 61-79 în special p. 71sq.

²⁶ Hasan, *Antroponimia*, p. 77.

²⁷ Lista este redată în original, *Ms. 665*, atât la fol. 1r.-3r., cât și la fol. 11 r.-v.; cele două segmente conțin un fond de nume de sec. XIV, dar și numeroase completări ulterioare – în contextul de față au fost luate în considerare doar însemnările inițiale, de la sfârșitul secolului al XIV-lea.

²⁸ Iris Nölle-Hornkamp, *Mittelalterliches Handwerk im Spiegel oberdeutscher Personennamen. Eine namenkundliche Untersuchung zu den Handwerkerbezeichnungen als Beinamen im Corpus der altdeutschen Originalurkunden*, Frankfurt/M., Bern, 1992.

²⁹ Cu referire la începuturile utilizării numelui de familie în Ungaria medievală, András Kubinyi, *Fragen der Familiennamengebung im mittelalterlichen Ungarn*, în *Personennamen und Identität*, p. 345-362.

³⁰ Seibicke, *Vornamenbuch*, 2, p. 356sq.

³¹ Seibicke, *Vornamenbuch*, 2, p. 692sq.: Klaus – formă prescurtată de la Nikolaus „im Mittelalter nächst Johannes und Petrus der häufigste kirchliche Taufname”; voce „Hans”, p. 275sq.

trăsăturile definitorii ale evoluției sistemului antroponimic masculin din Europa apuseană: concentrarea fondului de nume asupra unui patrimoniu restrâns și apariția numelui dublu, drept consecință a necesității identificării indivizilor purtători ai aceluiași element apelativ. Tranziția înspre numele de familie – fapt demonstrat în numeroase cazuri europene – este impulsionată nu de exigențe de natură familială, ci de interesul autorităților statelor „naționale” în curs de articulare³². Cu o identitate juridică constituită de timpuriu și într-un dialog permanent cu autorități laice și bisericești, comunitățile fondate de *hospites* au răspuns prompt, în mod firesc, exigențelor generale ale dinamicii antroponimice, îndeosebi din lumea germană. Numele personal în mediul german din Transilvania se prezintă – în lumina izvoarelor – ca un element deosebit de dinamic, sensibil la contacte culturale și la transformările sociale, politice și economice ale timpului, fiind un aspect identitar marcant. Elementul antroponimic românesc, prin comparație, denotă un traseu asemănător, deși se exprimă în condiții culturale și politice distincte.

În contextul acestui amplu proiect conceput pentru studierea evoluției antroponimiei din Transilvania în veacurile arpadiene și angevine, analiza fondului de nume utilizat de populația românească reprezintă o sarcină aparte, deosebit de importantă și dificilă, deopotrivă. Semnificația temei este pusă în lumină cu prisosință de lucrările anterioare care fac referire la subiect, în mod special ori doar printr-o abordare tangențială, iar dificultatea unei analize pe aceste coordonate rezidă în suita de elemente ce recompun contextul: identificarea românilor, limba de redactare, fidelitatea transunerii numelor.

Studierea antroponimiei istorice, în mediul românesc, în special în ceea ce privește cazul particular al Transilvaniei în veacurile medievale, nu reprezintă nici pe departe o noutate istoriografică. Cercetarea, desfășurată – firesc – în special de lingviști, a trezit însă interes și în rândul istoricilor ori în rândul altor specialiști în discipline socio-umaniste³³. Numelor, fie acestea asociate persoanelor ori elementelor topice, li s-au conferit în contextul scrierilor umanistice românești puternice conotații identitare, fiind percepute ca jaloane ale parcursului temporal și spațial al unui popor. Cu aport deopotrivă lingvistic și istoric, studiul toponimelor a dobândit un statut aparte prin intermediul „geografiei istorice”, antroponimia medievală în schimb nu a beneficiat, cel puțin în Transilvania, de o cercetare susținută, pe durată lungă, care să genereze un curent de cercetare articulat în jurul unei metodologii interdisciplinare. Nu este mai puțin adevărat că celor interesați de tema enunțată le stau azi la dispoziție

³² Michael Mitterauer, *Mittelalterliche Grundlagen aktueller Namensprobleme*, în *Personennamen und Identität*, p. 24sq.

³³ De ex., Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe*, II, București, 1959, p. 126 recunoaște explicit faptul că studiul antroponimiei este un mijloc indirect de informare asupra felului în care indivizii se încadrează în propriul grup social, pentru că *numele nu sunt niciodată pur identitare*. A studia antroponimia înseamnă a studia înseși regulile de a fi ale structurii sociale.

câteva lucrări absolut notabile, chiar dacă baza documentară a acestora este în momentul de față depășită³⁴. Lucrări ulterioare au suplinit în parte acest fapt, contribuind la o cunoaștere bună a edificării sistemului onomastic românesc din Transilvania³⁵. Un interes particular pentru momentele medievale ale acestui sistem poate fi regăsit într-o serie de contribuții, cu o arie de interes generală sau concentrate în direcția analizării materialului unei anumite zone distincte³⁶. O serie de lucrări recente, sinteze ori culegeri de contribuții, ating chestiuni legate de antroponimia românească în veacul al XIV-lea, fără însă – ca și în cazurile evocate anterior – să ofere mai mult decât ilustrări și exemple selectate din marea masă a patrimoniului documentar medieval³⁷. Istoricii au împrumutat la rândul lor sugestii metodologice venite dinspre onomastică, în special din domeniul antroponimiei. Analiza numelor a vizat fără excepție studii de caz, fie „monografii” particulare ale unor antroponime³⁸, fie aprecieri formulate cu referire la practicile ce determinau denominarea în interiorul unei familii³⁹, ori a fost menită să ofere probe suplimentare unei argumentații specific istorice⁴⁰. Dincolo de analizele punctuale, sintezele ori studiile de caz, cercetarea fondului antroponimic – constituire, evoluție – se întemeiază pe necesitatea parcurgerii într-o manieră critică a surselor și constituirii unui repertoriu exhaustiv care să cuprindă toate numele care îi identifică explicit pe români în Transilvania.

Date cantitative certe referitoare la antroponimia regăsită în cadrul populației românești aflate în evul mediu sub autoritatea coroanei ungare pot fi extrase abia din veacul al XIV-lea, în special din a doua sa jumătate. Dorința regelui autoritar Ludovic I (1342-1382) de a impune elitei românești o reșezare juridică și confesională a generat

³⁴ Nicolae Dragănu, *Români din veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933; Nicolae A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963; Alexandru Graur, *Nume de persoane*, București, 1965; Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983.

³⁵ Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980; Idem, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984; Idem, *Studii de onomastică românească*, ediție îngrijită, postfață și indice de Eugen Pavel, Cluj, 2005.

³⁶ I. I. Russu, *Despre antroponimia veche românească din Transilvania*, „Studii de Onomastică”, 2, 1981, p. 155-169; Vasile C. Ioniță, *Onomastică medievală bănățeană*, SCO, 2003, 8, p. 53-66; Ștefan Vișovan, *Note de antroponimie istorică maramureșeană*, „Memoria Ethnologica”, III, 6-7, 2003, p. 741-743.

³⁷ Viorica Goicu, *Contribuții de onomastică istorică*, Timișoara, 2001; Domnița Tomescu, *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*, București, 2001, lucrări prin care se fixează, din perspectiva istoricilor limbii, stadiul de cercetare în domeniul antroponimiei istorice din România.

³⁸ Aurel Răduțiu, *Despre numele „Drakula”*, „Anuarul de Istorie Cluj-Napoca”, XXXV, 1996, p. 25-37; Stelian Brezeanu, *Basarab. O nouă ipoteză asupra antroponimului*, în Idem, *Identități și solidarități medievale. Controverse istorice*, București, 2002, p. 371-386 (răspândirea numelui în Transilvania, p. 377 sqq.).

³⁹ Ioan-Aurel Pop, *Numele din familia regelui Matia Corvinul – de la izvoarele de epocă la istoriografia contemporană*, „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XXVI, 2008, p. 111-138.

⁴⁰ Adrian A. Rusu, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu-Mare, 1997, p. 13.

– în contextul pătrunderii tot mai adânci a impactului scrierii în societate – o prezență amplificată a populației autohtone a Transilvaniei, Banatului, Părilor Vestice și a Maramureșului în rândurile înscrisurilor de cancelarie.

Premiza fundamentală a întocmirii unui tablou edificator cu privire la patrimoniul numelor de persoane cultivat de românii din regatul medieval al Ungariei este parcurgerea completă a informației transmise de sursele păstrate până astăzi. Deși oferă informații imposibil de evitat, izvoarele narative joacă un rol cu totul marginal în cadrul unui asemenea demers, „rezervorul” informațional principal constituindu-l sursele diplomatice, produsele scrise ale cancelariilor. În ceea ce privește situația prelucrării și editării acestora, pentru epocile arpadiană și angevină, Transilvania poate fi considerată privilegiată, mai multe ediții de documente acoperind în paralel același segment temporal, corectându-se și completându-se reciproc⁴¹. Referitor la români, în particular, cel mai complet catalog de documente rămâne probabil volumul *Documenta Valachorum*⁴². Parcurgerea tuturor documentelor din această ediție (pentru perioada anterioară anului 1386 sunt indicate 295 de documente care fac referire la români!) și coroborarea semnalărilor furnizate cu prelucrările superioare din punct de vedere critic din inițiative mai recente, *Documenta Romaniae Historica*⁴³ și *Codex Diplomaticus Transilvaniae*⁴⁴, reprezintă o etapă obligatorie, însă nu întotdeauna suficientă în vederea depistării cât mai corecte a datelor relevante. Componente esențiale ale filtrului critic, menite să prevină apariția unor confuzii și imprecizii supărătoare, sunt deopotrivă înregistrarea atentă a informațiilor care îi definesc explicit pe români cu apelativul etnic *olachus* (cu variante) sau a celor provenite din contexte istorice clare, o atenție suplimentară acordată formei de transmitere a textului care mediază informația⁴⁵ și, în cele din urmă, pe cât posibil, o nouă lecturare a numelor purtate de români, după

⁴¹ Cea mai recentă trecere în revistă a edițiilor de surse referitoare la istoria medievală transilvăneană, *Magyar vonatkozású oklevélközlések Romániában*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2009. Despre sursele antroponimiei medievale în Transilvania, Dincă, *Names*.

⁴² *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum* (înfra: DocVal), curante Emerico Lukinich, Budapest, 1941.

⁴³ *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania* (înfra: DRH C), întocmit de Sabin Belu, Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, Adrian A. Rusu, Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă, vol. X–XV (1351–1380), București, 1977–2006.

⁴⁴ *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transylvanas illustrantia. Erdélyi okmánytar* (înfra: CDTrans), Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I. (1023–1300), Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi Jakó Zsigmond. Budapest, 1997. II. (1301–1339), Jegyzetekkel regesztákban közléteszi Jakó Zsigmond, Budapest, 2004. III. (1340–1359). Regesztákban jegyzetekkel közléteszi Hegyi Géza és W. Kovács András közreműködésével Jakó Zsigmond. Budapest, 2008.

⁴⁵ De pildă, 1342. CDTrans III. nr. 94 amintește numele *Tatandius/Tathandius olacus, voivoda de Jaz* (com. Plopiș, jud. Sălaj) într-o copie din sec. al XVIII-lea; numele este interpretat de către editorii seriei *Documente privind istoria României* (înfra: DIR) drept *Tathamarius* (!) (DIR C, veac XIV, vol. 4, p. 88).

documentele originale⁴⁶. Nu în ultimul rând, izolarea numelor de persoană trebuie obligatoriu dublată de un efort de identificare justă a indivizilor, o componentă prosopografică care are menirea de a evita cuantificarea repetată, inutilă, a aceluiași antroponim. O astfel de abordare prezintă un avantaj suplimentar: prin repetarea, uneori de-a lungul mai multor ani, a numelui aceluiași individ, sunt permise observații interesante privind grafia unui nume, în latină, care de multe ori nu era familiar celui ce transpunea textul pe hârtie sau pergament⁴⁷.

Preluarea critică a informațiilor furnizate de diplomatarii, adunarea și ordonarea acestora reprezintă etapa de documentare din cadrul proiectului, etapă care, odată realizată, facilitează analiza efectivă, statistică și de conținut. Cu toate că rezultatele investigațiilor preliminare – potrivit principiilor enunțate – sunt supuse încă unor uşoare corective, pot fi exprimate chiar și în această fază de lucru unele constatări și puncte de vedere. În primul rând trebuie precizat că *Ioan* (cu variantele, în special *Ivan*) este numele cel mai utilizat, urmat îndeaproape ca frecvență (în ordine descrescătoare) de *Petru*, *Ladislau*, *Nicolae*, *Stan*, *Mihail*, *Neag(u)*, *Dragomir* (fără *Drag*, *Dragoș*, *Drăghici*⁴⁸), *Șerb(an)*, *Stanislav*, *Gheorghe*, *Dumitru*, *Voicu*, *Roman* și *Radu* (ultimele șase având același număr de mențiuni). Desigur, fondul antroponimic este mult mai bogat, ecurile religioase fiind bine reprezentate: sunt regăsite nume teofore (*Teodor*) sau veterotestamentare (*David*) ori elemente specific creștine (*Cristian*). De asemenea, unele etnonime sunt utilizate ca nume de persoană: *Roman*⁴⁹, *Sarazin*⁵⁰, *Slav*⁵¹, *Tătar*⁵². Astfel

⁴⁶ Greu de realizat nu cu mult în urmă, acest fapt este astăzi facilitat de inițiativa excelentă a Arhivelor Naționale Maghiare (*Magyar Országos Levéltár*, Budapesta), de a face accesibil on-line, în mod gratuit și în condiții tehnice deosebite, o importantă parte, „Arhiva Diplomatică” (*Diplomatikai Levéltár* – infra: DL) din *Collectio Antemohacsiana (Mohács előtti gyűjtemény)*, care păstrează sursele arhivistice non-narative emise înainte de 29 august 1526. Câteva exemple care ilustrează utilitatea reluării lecturii unor nume, 1359. DRH C. XI. Nr. 439. CDTrans III. nr. 1113 menționează pe *Reman, urburarius de Zalathna*; recitind textul documentar păstrat în original și accesibil on-line (DL 30670), se constată ezitățile scribului în consemnarea numelui, tăieturi și corecturi, forma *Reman* putând fi ușor transliterată cu mult mai probabilul *Roman*. Un al doilea exemplu, 1383. UB II. Nr. 1170, prezintă o lungă listă de români, printre care și *Schuka Petril Schereban*, interpretat de istoricii români drept *Ciuca*, *Petrilă*, *Șerban* (*Documenta Romaniae Historica. D. Relații între Țările Române. I (1222–1456)*, volum întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, 1977, Nr. 70, p. 116). Soluția propusă de editorii români nu ține cont de cel puțin două aspecte: de-a lungul înșiruirii de nume (peste 20), cel care a scris documentul folosește consecvent și corect despărțirea unităților antroponimice prin virgulă și apoi faptul că, în enumerare, numele duble sunt des (nu exclusiv) folosite.

⁴⁷ Miroslav, preot, fiul lui Giula, frate al lui Dragoș, DRH C. X. Nr. 344, *Myruzlo*. DRH C. XII. Nr. 236, *Myrosławus*. DRH C. XIII. Nr. 342, 343, *Myrizlow*, *Mirozlav*. DRH C. XIII. Nr. 344, *Iruzlou*, etc.

⁴⁸ UB II. Nr. 1170.

⁴⁹ 1359. DRH C. XI. Nr. 439. CDTrans III. nr. 1113. 1360. DRH C. XI. Nr. 482. 1365. DRH C. XII. Nr. 386. 1372. DRH C. XIV. Nr. 156.

⁵⁰ *Sarachemus*, *Serechin*. 1360. DRH C. XI. Nr. 482. 1363. DRH C. XII. Nr. 208. 1380. DocVal p. 286.

⁵¹ *Zlaw*. 1381. DocVal p. 294.

⁵² De ex., 1355. DRH C. X. Nr. 344.

de derivate din etnonime nu exprimă însă niciodată apartenența etnică⁵³. Antroponimia feminină este slab reprezentată, fiind păstrată memoria a patru nume: *Drossa*⁵⁴, *Elena*⁵⁵, *Magdalena*⁵⁶, *Margareta*⁵⁷.

În a doua jumătate a veacului al XIV-lea dinamica antroponimiei în rândul românilor este deosebită, fenomenul de denominare fiind sensibil la factori politici. În contextul amintit, al încercărilor regalității de aliniere a elitei românești cneziale la normele confesionale și juridice ale Ungariei⁵⁸, poate fi constatat un element interesant: modificările de statut juridic și confesional implicau, uneori, și schimbări ale identității prin nume. „Transformarea” unui român din zona Aradului, la 1366, din Șerban (*Sorban*) în Ștefan (nume cu încărcătură simbolică deosebită pentru începuturile creștinismului în Ungaria) este ilustrativă în acest sens⁵⁹. Totodată, trebuie remarcată circulația numelor în întreg spațiul românesc, dincolo de limitele de autoritate politică efectivă a coroanei maghiare. Românii treceau în ambele sensuri Carpații sudici, fapt care a contribuit la alimentarea fondului antroponimic din Transilvania⁶⁰. Astfel de argumente pledează în favoarea unei tratări unitare a antroponimiei românilor în evul mediu; nu poate fi întâmplător faptul că nume frecvent utilizate în voievodatele extra-carpatiche (*Radu*⁶¹, *Bogdan*⁶²) apar în izvoare transilvănene, identificându-i pe românii locului, abia după 1370⁶³.

⁵³ N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. XLVII-L.

⁵⁴ 1383. UB II. Nr. 1170

⁵⁵ 1378. DRH C. XV. Nr. 297.

⁵⁶ 1360. DRH C. XI. Nr. 487

⁵⁷ 1378. DRH C. XV. Nr. 297

⁵⁸ Ioan-Aurel Pop, *Un privilegiu regal solemn de la 1366 și implicațiile sale*, „Mediaevalia Transilvanica”, I, 1-2, 1997, p. 69-86, în special p. 77 sqq.; Idem, *Elita românească din Transilvania în secolele XIII-XIV. Origine, statut, evoluție*, în Marius Diaconescu (coord.), *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu-Mare, 1997, p. 36-55.

⁵⁹ 1366. DRH C. XIII. Nr. 59, ... *fidelis noster Olachus, Sorban vocatus de Ochwa ... in ritu catholico bapthizatus, Stephanum fecimus appellari*. Mai multe exemple asemănătoare la I. I. Rusu, *op. cit.*

⁶⁰ La 1374 se vorbește despre români (Stoican, fiul lui Dragomir, fiul lui Voina de Loviște, Danciu, fratele fostului comite Neagu, Voicu, fiul lui Radoslav și Selibor) refugiați din Țara Românească în Transilvania (DRH C. XIV. Nr. 331), iar la 1383, Dobrin, locuitor al unei comunități românești de lângă Cisnădie, recunoaște drept rudă a sa un alt român, de la sud de Carpați (UB II. Nr. 1170).

⁶¹ 1372. DRH C. XIV. Nr. 156. 1375. DRH C. XIV. Nr. 409. 1376. DRH C. XV. Nr. 42. 1383. UB II. Nr. 1170.

⁶² 1376. DRH C. XV. Nr. 42. 1376. DRH C. XV. Nr. 43.

⁶³ Cu privire la numele de persoană din Țara Românească și Moldova, două materiale mai recente, Florina Bățăgui, *Nume și identitate. Analiza onomasticii din Țara Românească în secolele XIV-XVI*, în M. L. Murgescu (coord.), *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra identității în lumea medievală și modernă. In memoriam Alexandru Duțu*, București, 2000, p. 21-51; Maria Magdalena Székely, *Antroponimie în Moldova medievală, între calendar și cărțile populare*, în Bogdan-Petru Maleon, Alexandru-Florin Platon (ed.), *Confesiune și cultură în Evul Mediu. In honorem Ion Toderașcu*, Iași, 2004, p. 197-210.

O serie de considerații și explicații referitoare la structura numelor românilor ardeleni în veacul al XIV-lea (simple, duble, modul de constituire a acestora din urmă), succesiunea numelor în cadrul familiei, relația dintre nume și structura socială ori dintre practici antroponimice și arealul geografic (context în care este de urmărit raportarea la patronimele influente) reprezintă aspecte detaliate cu un alt prilej. Extrem de promițătoare promite a fi și investigarea motivelor care au determinat alegerea numelor, a factorilor de influență care au modelat identitatea antroponimică a românilor transilvăneni din Evul Mediu.